

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

Kulturmiljöenheten
Eivind Claesson
Antikvarie
031-710 60 20
eivind.claesson@o.lst.se

17018 Hantverk, industri --
A302 Verkstad

Delgkv

BESLUT
2008-02-13

Diarienummer
432-80063-2007

Sida
1(7)

Erstad

Skene – Örby Hembyggsförening

Luregatan 20
511 62 SKENE

Riksantikvarieämbetet
Ink. 2008-02-14
Dnr:.....

Byggnadsminnesförklaring av Anjougården i Skene
Skene 6:35, Örby socken, Marks kommun

Beslut

Länsstyrelsen förklarar med stöd av 3 kap 1 § lagen om kulturminnen m m (SFS 1988:950), krukmakeriet Anjougården i Skene för byggnadsminne.

Länsstyrelsen meddelar enligt 3 kap 2 § samma lag följande skyddsbestämmelser:

1. De på den bifogade kartan markerade byggnaderna 1, 2 och 3 får inte rivnas, flyttas, byggas om eller på annat sätt förändras utan Länsstyrelsens tillstånd.
2. Ingrepp får inte göras i byggnadernas stomme eller rumsindelning.
3. Ändring eller borttagning av fast inredning får inte göras.
4. Byggnaderna skall underhållas så att de inte förfaller. Vård och underhållsarbeten skall utföras på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar. Underhållet skall ske med material och metoder anpassade till byggnadernas särart. Samråd med Länsstyrelsen ska ske innan vårdarbeten påbörjas.
5. Skyddsområdet, markerat med streckad linje, skall hållas i ett sådant skick att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas. Trädbestånd och flerårigt växtmaterial skall bevaras. Samråd skall ske med Länsstyrelsen innan förändringar i form av trädfällning eller omläggning av gångvägar, staket etc påbörjas.
6. Området får inte ytterligare bebyggas eller på annat sätt förändras.

Redogörelse för ärendet

Fråga har 2001 väckts om byggnadsminnesförklaring av Anjous krukmakeri i Skene. Med början på 1940-talet har keramikern Tom Möller rest runt i Sverige och dokumenterat det traditionella krukmakeriet. Hans uppfattning

2008-02-13 best. Sk.
Lupina by J.F. = B.M. n.g. A. n.g. J. n.g.

är att krukmakeriet i Skene är ett av de bäst bevarade och kulturhistoriskt värdefulla i sitt slag, tillsammans med Hjobergs krukmakeri i Dalsland.

Länsstyrelsen i Västra Götaland uppdrog åt Regionmuseum Västra Götaland att utföra en kulturhistorisk utredning som skulle ligga till grund för en eventuell byggnadsminnesförklaring. Av olika anledningar har färdigställandet dröjt men utredningen föreligger nu i sådan form att Länsstyrelsen anser sig kunna fatta beslut i ärendet.

Förslaget på beslut har remitterats till bland annat Marks kommun och Skene – Örby Hembygdsförening som tillstyrkt förslaget till byggnadsminnesförklaring.

Historik

Carl Erik Anjou var född 1837 i Vimmerby och utbildade sig hos en kakelugnsmakarmästare Hagberg i Söderköping, där han 1856 blev gesäll. Därefter vandrade han omkring och arbetade som gesäll, bl a i Västhorja utanför Värnamo. Därifrån gick han till Göteborg och vidare till Kungälv. Där arbetade han hos krukmakarmästare Rosengren och därefter hos en mästare Olsson. Sedan tillbringade han en tid hos olika mästare i Alingsås. År 1861 kom han från Göteborg till Skene, där han först arbetade som gesäll hos krukmakare Petter Wikströms änka på Kullen. Tom Möller intervjuade Carl Anjou 1943 och intervjun återges i hans bok "Krukmakare och kakelugnsmakare". Carl säger där att hans farfar Carl Erik gav sig iväg till Skene för att han hade hört att en krukmakare i Skene by hade dött. "Den byn var känd för sin fina, rena lera." Mellan åren 1863 och 1868 arrenderade Anjou verkstaden på Kullen. När Carl Erik hade fått tillstånd att driva egen verkstad och hans blivande hustru Matilda Sjöborg hade anlänt till Skene skaffade de sig en egen verkstad. Han hade köpt ett äldre bostadshus i Hajoms socken, som han lät flytta upp till sin nuvarande placering. År 1868 stod gården i princip klar på Tålyckan under Skene Kullagård. På gården byggde han även upp en verkstad, som innehöll en frostfri lerkällare, och en flatugn. "Det blev en bra ugn att bränna kakelugnskakel i, men inte att fylla med vanligt gods. Taket gick som en spänd båge, varför man var tvungen att krypa därinne. Därför rev jag den för några år sedan."

Carl Erik Anjou avled 1873 och samma år anlände kakelugnsmakaren Samuel Johansson, som två år senare gifte sig med änkan Matilda Sjöborg. Johansson drev verkstaden tillsammans med Anjous son Alfred och ett flertal gesäller och lärlingar. När Johansson avled 1923 övertogs verkstaden av Alfred. Han drev den fram till 1931, då hans son Carl i sin tur tog över. Carl var den siste krukmakaren i släkten Anjou. Han bodde kvar på gården fram till sin död 1959. Två år senare inköptes "bostadshus och uthus samt till verkstaden hörande formar och verktyg" av Skene- Örby Hembygdsförening.

Tillverkningen bestod av både kakelugnar och krukmakargods. År 1874 uppges det att tillverkningen bestod av 15 kakelugnar till ett värde av 250 kronor och 24 000 lerkärl till ett värde av 2 000 kronor. Kakelugns-tillverkningen upphörde efter sekelskiftet 1900 och tillverkningen koncentrerades enbart på tillverkning av krukmakargods. "Fars produktion var kanske inte helt lik farfars eller det som Salomon drejade. Han marmorerade en hel del och dessutom blandade han oxider i den trans-parenta glasyren. En del nya former blev det också, som vaser, ölkrus, kaffekannor och värmlandsfat." Den sista generationen krukmakare, Carl, tillverkade mest blomkrukor, lergökar och övriga enklare lerkärl. I verkstaden finns fortfarande ett stort urval av kakelformer och färdiga kakel bevarade. Den kanske mest märkliga formen är på baksidan signerad och daterad; C E Anjou 1868, d v s samma år som han uppförde verkstaden. Formen föreställer en jägare med vandringsstav och hund omgiven av träd. Motivet och utformningen hör hemma i biedermeierstilen, som var en omtyckt förebild vid kakelugnstillverkningen i mitten av 1800-talet. Dessa kakelugnar är i regel vita, medan de bevarade kaklen hos Anjou har en fantasifull målning och stänkdekor. Bland de övriga bevarade kaklen finns ett rikt utbud av det sena 1800-talets nystilar, stänkmålade friser i nygotik, reliefmönstrade nyrenässanskakel i mörka glasyrer. En hel del återfinns i de stora kakelugnsfabrikanternas priskuranter, vilka naturligtvis blev förebilder för tillverkningen på landsorten.

Beskrivning av byggnaderna

"Anjougården" ligger numera omgärdad av modern bebyggelse och starkt trafikerade vägar. Den består av bostadshus, krukmakarverkstad och ett uthus. Mellan bostadshusets veranda och verkstadens ingång finns en gång av större stenhällar. I trädgården finns bl a en stor björk, äldre äppel- och plommonträd och prydnadsbuskar, såsom schersmin och en rosenbuske. Bland de äldre perennerna har bl. a den gula dagliljan, vita floxen, rudbeckian och den enkla pionen överlevt. Bostadshuset lär enligt uppgift vara flyttat från Hajoms socken på 1860-talet. Enligt boken "Skene by, Östra roten" kom byggnadsmaterialet från en gård som hette Grönelid, där kronobefallningsmannen Wändahls änka hade bott. Det uppfördes på Tålyckan under Skene Kullagård. Verkstaden uppfördes samtidigt och driften startades 1868. Det finns uppgifter om att även uthuset flyttades från Hajoms socken.

Verkstadsbyggnaden är uppförd av liggande timmer med bevarade utknutar samt med en lockpanel med profilerade lock på framsidan och med enklare utförande på baksidan. Taket täcks av ett tvåkupigt lertegel.

Verkstadsbyggnaden består av två rum. Det östligaste rummet, som är själva verkstadsrummet, har stengolv med trägolv i mitten, där också luckan till lerkällaren finns. Längs med väggarna, som är obehandlade timmerväggar, finns fasta bänkar med monterade drejskivor. Taket är av obehandlat trä, svartfärgat av sot. Brännugnen är uppmurad i rummets västra del och bildar

mellanvägg mot lagerrummet. Den ursprungliga ugnen var en s k flatugn, som revs före 1943 och ersattes av den nuvarande.

Lagerutrymmet, det f d s k bränneskjulet har jordgolv och obehandlade timmerväggar. Mellanväggen mot verkstadsrummet inrymmer brännugnen och är murad. På västra gaveln finns en mindre tillbyggnad av stående brädor med snedtak. I utrymmet förvaras tunnor och burkar med glasyrer, brända och obrända lerkärl samt kakelugnsformar och färdiga kakel.

Bostadshuset är uppfört av timmer på stengrund. Av ett äldre foto från troligen 1890-talet framgår det att huset tidigare varit en enkelstuga i två våningar med s k nyckelhålsveranda. I senare tid har en köksförstuga byggts till samt ett rum åt öster i slutet av 1800-talet. Den nuvarande verandan tillkom sannolikt i början av 1900-talet. Fasaden består av en delvis äldre profilerad locklistpanel och delvis en nytillverkad. Även fönstren är av olika datum; en del äldre båggar med handblåst glas, norra gavelns vindsfönster är blyspröjsat.

Kakelugnen på övervåningen är av egen tillverkning. Det är en låg rund kakelugn med stänk i kopparglasyr. Den kakelugn som tidigare fanns på bottenvåningen blev utbränd i början av 1900-talet. Den egna tillverkningen av kakelugnar hade då upphört. Anjou köpte en ny kakelugn av handlare Hammarling i Skene, som bl a tog in kakelugnar från Uppsala- Ekeby.

Uthuset är uppfört delvis av timmer och delvis av stående plank på en stensockel. Fasaden är försedd med rödfärgad locklistpanel. Taket är täckt med tvåkupigt lertegel

Motivering

Enligt 3 kap 1 § lagen om kulturminnen m m (SFS 1988:950) får Länsstyrelsen förklara en byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde för byggnadsminne.

Kruk- och kakelugnsmakaryrket har under flera århundraden varit ett oerhört betydelsefullt yrke. Ännu in på 1930-talet höll flera krukmakare igång med traditionell tillverkning av hushållsgods. Under 1970- och 1980-talet har den sista generationen av de traditionellt arbetande krukmakarna definitivt försvunnit.

Två krukmakarverkstäder har blivit förklarade som byggnadsminnen i Sverige; Övre Stortorpet i Arvika 1995 samt Etelhems krukmakeri på Gotland 2001. Krukmakarverkstaden på Övre Stortorpet, Långvak 3:118, Arvika stad och kommun uppfördes 1874. Verkstadsbyggnaden är uppförd i flera olika tekniker; bräder, tegel, knubb och betong.

Enligt beslut från Länsstyrelsen Gotlands län 2001 förklarades Etelhems krukmakeri, Tänglings 1:73, Etelhem på Gotland som byggnadsminne.

Byggnadsminnesförklaringen omfattar delar av verkstadsbyggnaden, slamverk, slambassäng, risugn och bostadshus. Till byggnadsminnet hör även trädgården och gårdsplanen.

Anjougården har större delen av den ursprungliga gårdsanläggningen kvar och drivs som ett hembygdsmuseum. Anjougårdens kulturhistoriska värden förstärks av verkstadens bevarade fasta inredning, verktyg och formar samt färdiga produkter.

Den förste kände mästaren i Skene omnämns på 1760-talet, men Skene var under framför allt 1800-talet en känd krukmakarort. Förekomsten av lera av hög kvalitet och möjligheterna till avsättning styrde lokaliseringen av kruk- och kakelugnsmakarverkstäderna. I Skene fanns en för ändamålet utmärkt blålera vid Viskans stränder, vilken även lär ha införskaffats av tillresande mästare från Göteborg. I slutet av 1800-talet var sex verkstäder igång samtidigt i byn. Anjous krukmakeri utgör den sista resten av detta för Skene så betydelsefulla och karakteristiska hantverk..

Ur ett regionalt perspektiv utgör Anjougården en av de sista resterna av ett traditionellt hantverk, som var ett typiskt inslag i regionen under den förindustriella perioden. Produkterna och då framför allt kakelugnarna utgör fortfarande ett viktigt inslag i bostadshusens fasta inredning. De bevarade kakelformarna och de färdigbrända kaklen i de båda verkstäderna utgör ett unikt material. Det är ofta väldigt svårt att härleda kakelugnar till speciella kruk- och kakelugnsmakare. Genom verkstädernas bevarade formar e t c ges en möjlighet till empiriska studier av t ex bevarade kakelugnar. Anjougården utgör en i det närmaste unik spegling av ett numer utdött traditionellt hantverk. Det är mycket angeläget att bevara exempel på dessa arbetsmiljöer, som på ett pedagogiskt sätt visar under vilka villkor krukmakarna levde och arbetade. Länsstyrelsen bedömer därför att krukmakeriet med tillhörande byggnader är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde.

Hur man överklagar

Detta beslut kan överklagas hos Länsrätten, se bilagan formulär 01.

Upplysningar

Länsstyrelsen lämnar råd och anvisningar i fråga om underhåll av byggnader, anläggningar och det kringliggande området.

Om det finns särskilda skäl får länsstyrelsen enligt 3 kap 14 § av lagen om kulturminnen m m (SFS 1988:950), lämna tillstånd till att ett byggnadsminne ändras i strid mot skyddsföreskrifterna. Länsstyrelsen får ställa villkor för tillståndet som är skäliga med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen.

I detta ärende har deltagit landshövding Lars Bäckström, beslutande, och antikvarie Eivind Claesson, föredragande. I ärendets beredning har även länsjurist Jonas Ledelius samt länsantikvarie Karolina von Mentzer deltagit.

Lars Bäckström

Eivind Claesson

Bilagor
Karta över skyddsområdet
Hur man överklagar

Kopia
Riksantikvarieämbetet
Regionmuseum Västra Götaland
Byggnadsnämnden i Marks kommun
Tom Möller

Laga kraftbevis till:
Riksantikvarieämbetet
Länsstyrelsen, DRK, Samhällsbyggnadsenheten, Mariestad + ev. kartbilaga
Lantmäterimyndigheten

Bilaga 1.

Karta över skyddsområdet med byggnaderna numrerade.

Skyddsområdet omfattar verkstaden (1), bostadshuset (2) och uthuset (3) med tillhörande trädgårdsanläggning enligt situationsplan. Skyddsområdet avgränsas med en röd streckad linje.

